

IV. SOCIALINIO DARBO TEORIJA IR PRAKTIKA

VAIKŲ, PATYRUSIŲ SMURTĄ ŠEIMOJE, GLOBOS PROBLEMAS

Brigita Kairienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 274 06 37
Elektroninis paštas b.kairiene@one.lt

*Pateikta 2005 m. balandžio 21 d.
Parengta spausdinti 2005 m. lapkričio 24 d.*

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamos vaikų, patyrusių smurtą šeimoje, saugumo užtikrinimo galimybės. Vaikui, patyrusiam tėvų smurtą, nesant galimybės užtikrinti jo saugumą šeimoje, skiriama globa. Vaiko globos tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti. Tyrimu siekta išsiaiškinti, ar globa – vaiko atskyrimas nuo šeimos ir apgyvendinimas globos institucijoje – atitinka jai keliamą saugumo reikalavimą, t. y. ar vaikas nepatiria tėvų smurto lankydamasis šeimoje ir ar įmanoma pasiekti laikinosios globos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą.

Pagrindinės sąvokos: vaikas, patyręs smurtą šeimoje; smurto padariniai; globa; laikinoji globa.

Įžanga

Vaikų globos problemišumą lemia dabartinė padėtis šalyje. Jau daugiau nei dešimtmetį vykstanti teisinė reforma, o kartu su ja kuriama socialinių paslaugų sistema nėra tinkamai orientuota į vaiko apsaugą. Vaiko, kaip aukos, padėtis itin komplikuojasi tada, kai nusikalstamą veiką daro tėvai. Pastarosios situacijos sudėtingumą lemia keletas aplinkybių. Pirma, tėvų santykių su savo vaikais specifiškumas, kurį nusako kraujo (arba įvaikinimo) ryšys, apibūdinantis vaiko globos santykį ir tam tikrą priklausomybę tėvams. Dėl šių priežasčių šeima funkcionuoja kaip uždara bendrija ir joje galioja kiek kitokios negu visuomenėje priimtoms bendravimo normos – ir ne tik artumo, intymumo, bet ir smurtinio elgesio prasme. T. D. Miethe ir R. F. Meier (1994) teigia, kad nusikalstamos veikos aukos ir nusikalstamą veiką padariusio asmens sąveika turi didesnę įtaką nusikalstamos veikos darymui nei susidariusi situacija ar nusikalstamos veikos šalių visuomeninė veikla, ypač tais atvejais, kai auką ir nusikalstamą veiką padariusį asmenį sieja giminystės ryšiai. Antra, vaikus ir tėvus sieja giminystės, prieraišumo, priklausomybės, šeimos poreikio jausmai. Tai mažina galimybę išsiaiškinti nusikalstamą tėvų veiką vaikų atžvilgiu. Problema ta, kad, be tiesioginių sąveikos dalyvių – tėvų ir vaiko, dažnai nėra kito informacijos šaltinio apie smurtinį elgesį. Nei tėvai, nei vaikas dažniausiai nenori atskleisti įvykio detalių. Priežasčių gali būti įvairių – vaikas bijo pakartotinai patirti smurtą, yra bauginamas, jaučia gėdą, bijo prarasti artimuosius, nenori būti nuo jų atskirtas. Nustatyti ir atskleisti tokius atvejus sudėtinga, nes tai susiję su kišimusi į privatų šeimos gyvenimą pažeidžiant šeimos autonomiją, taip pat su institucijų vengimu, nesugebėjimu spręsti konfliktus (Uscila, 2003). Trečia, dar nepakankamai veiksmingai įgyvendinama vaikų teisių apsauga Lietuvoje pasireiškia tėvų smurtinio elgesio nebaudžiamu, taip pat tolesnės vaiko apsaugos problemiškumu.

Lietuvoje keičiasi teisinis požiūris į vaiką. Neseniai vaikas tapo teisės subjektu ir įgijo teisių (Prokopčik, 2000). Tokią besikeičiančią valstybės nuostatą, kai vaiką pradedama vertinti kaip žmogų, liudija priimti dokumentai: 1992 metais Lietuvoje pasirašyta ir 1995 metais ratifikuota Jungtinių Tautų

1989 metų vaiko teisių konvencija. Lietuva, ratifikavusi konvenciją, juridiškai ir morališkai įsipareigojo užtikrinti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis ir kitokiomis priemonėmis. 1996 metais priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1998 metais – Vaiko globos įstatymas, 2000 metais – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, 2001 metais liepos 1 dieną įsigaliojo Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Deja, net ir naujai priimtuose teisiniuose dokumentuose apibrėžiant vaiko padėtį ir teises kyla neaiškumų. Pagal minėtus dokumentus, nors pripažįstama, kad „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų“, vaikas laikomas globos objektu, nevisaverčiu, negalinčiu disponuoti žmonių (suaugusiųjų) teisėmis. Be to, globos santykis suteikia globėjui (tėvams) teisę globoti vaiką savo paties vertinimu, t. y. vadovaujantis savo pasaulėžiūra, savo vertybinėmis nuostatomis. Taigi vaiko globa paliekama globėjo dispozicijai, nelygu – pozityviai ar negatyviai. Suteikiant vaikui teises ir laisves, kartu jis paliekamas absoliučiai suaugusiųjų (globėjų) valdžiai, t. y. be teisių ir laisvių (Poviliūnas, 2000). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad įstatymų ginama šeimos teisė į privatumą sukelia dviprasmiškų interpretacijų, nes vaiko interesai geriausiai turėtų būti ginami šeimoje. Valstybės kišimasis galėtų tik pakenkti. Vis dėlto šeimos interesai gali būti kitokie nei vaiko, ir šeimos saugumas gali reikšti vaiko nesaugumą (Prokopčik, 2000). Taigi susiduriama su galimos nusikalstamos veikos vaiko atžvilgiu išaiškinamumo problema, kurią apsunkina ne tik minėta šeimos privatumo kategorija, bet ir ne mažiau svarbi šeimos išsaugojimo ir baimė netekti tėvų.

Kita aplinkybė, sunkinančia vaiko interesų apsaugą, galima laikyti teisėsaugos institucijų požiūrį į nusikalstamos veikos sąveikos dalyvius: teisėsaugos institucijas domina tik gana trumpas priešviktminis laikotarpis, į konfliktinę situaciją žiūrima labai formaliai; nagrinėjant nusikalstamą veiką, ir nusikalstamos veikos aukos, ir nusikalstamą veiką padariusio asmens vaidmuo nėra svarbiausias, jie suvokiami kaip beveidės, bejausmės, šaltos formalaus proceso figūros (Uscila, 2003). Toks požiūris trukdo tinkamai padėti vaikui. Pagalba vaikui, patyrusiam smurtą šeimoje, yra kompleksinio pobūdžio. Dirbant su vaiku kaip *auka*, siekiama jam suteikti tokią pagalbą, kokios reikia. Tai priklauso nuo patirto smurto ir padarinių. Dirbant su vaiku kaip *liudininku*, siekiama sudaryti sąlygas, kad vaikas būtų patikimas liudininkas ir kad nepatirtų pakartotinos viktimizacijos jo apsaugos proceso metu. Dirbant su vaiku kaip *globos objektu*, siekiama įvertinti, ar vaikas galės grįžti į šeimą, o jei ne – skirti jam globą. Kai smurtą patiria vaikas, jo teisių ir interesų apsauga reikalauja specialiųjų žinių ir kompetencijos. Taigi kiekvienas specialistas, savo darbe susiduriantis su vaiku, patyrusiu smurtą, turi išmanyti vaiko raidos ypatumus, rizikos veiksnius, tėvų, vaiko ir aplinkos, darančios įtaką smurtinio elgesio pasireiškimui, ypatumus, pastebėti, įvertinti ir tinkamai reaguoti į nusikalstamos veikos padarinius, pasireiškančius vaiko elgesyje, ir pan. Kol kas Lietuvoje darbas su smurtą patyrusiais vaikais yra nespecializuotas.

Tyrimo objektas – vaikų globos namų auklėtinių, kuriems skirta globa dėl patirto smurto šeimoje, saugumas.

DARBO TIKSLAS – IŠSIAIŠKINTI, AR VAIKO GLOBA ATITINKA JAI KELIAMĄ SAUGUMO REIKALAVIMĄ.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti vaikų globos namų auklėtinių patirtą smurtą šeimoje iki globos skyrimo ir paskyrus globą.
2. Nustatyti patirto smurto šeimoje padarinius.
3. Palyginti patirto smurto šeimoje dažnumą iki globos skyrimo ir paskyrus globą.

HIPOTEZĖ. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIAI, KURIEMS SKIRTA GLOBA DĖL PATIRTO SMURTO ŠEIMOJE, BENDRAUDAMI SU TĖVAIS PATIRIA SMURTĄ.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Dokumentų analizė (taikyta nagrinėjant oficialius dokumentus, susijusius su vaikų teisine padėtimi).
3. Teoriniai metodai – analizės, lyginimo, indukcinis-dedukcinis, apibendrinimo.
4. Empirinis metodas – anketinė 17–18 metų vaikų globos namų auklėtinių, kuriems paskirta globa dėl patirto smurto šeimoje, apklausa. Tyrimas atliktas Kauno miesto vaikų globos namuose.
5. Statistinė analizė (taikyti matematinės statistikos metodai: diskriptyvioji (absoliučių ir procentinių dažnių skaičiavimams), matematinė (imčių palyginimams χ^2 , vidurkių palyginimams F, t kriterijai) statistika. Duomenys laikomi patikimais, kai $p < 0,05$.

Vaikų patirtas smurtas šeimoje

Tyrimo dalyvavo vaikų globos namų auklėtiniai, patyrę smurtą šeimoje ir patekę į vaikų globos namus dėl tėvų valdžios apribojimo. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.180 straipsnio 1 dalyje

kalbama, kad kai tėvai (tėvas arba motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja savo valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba jais nesirūpina, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino arba neterminuoto tėvų (tėvo arba motinos) valdžios apribojimo. Šiuo atveju laikoma, kad vaikai patyrė smurtą gyvendami šeimoje, ir keliami hipotezė, kad jiems skyrus globą dėl patirto smurto šeimoje ir apgyvendinus vaikų globos namuose, jie bendraudami su tėvais ir toliau patiria smurtą.

Vaikų smurto šeimoje patirtis nagrinėjama kaip fizinis, psichologinis smurtas ir nepriežiūra. Kiekvienas nurodytas smurto raiškos atvejis prilygsta tam tikrai smurto formai: žeminimas, įžeidinėjimas, bauginimas atitinka psichologinį smurtą, išvaymas iš namų, vertimas elgetauti – nepriežiūrą, fizinė bausmė – fizinį smurtą. Įvardijant fizines bausmes, tiriamųjų prašyta nepriskirti pliaukštelėjimų juokais arba netyčia, nurodyti tik atvejus, lydimus skausmo ir/ arba pažeminimo. Bet kokios smurto formos patirtis dažniausiai lydima psichologinio smurto (Claussen, Crittenden, 1991). Nurodydami konkrečią smurto formą darome prielaidą, kad kartu veikiausiai pasireiškia ir psichologinis smurtas. Nepriežiūrą sunkiau nustatyti nei bet kurią kitą smurto formą, nes mažai tikėtina, ar vaikas žinos, kad juo nesirūpina (Sutton, 1999). Tyrime apsiribota dviem konkrečiomis nepriežiūros raiškomis: išvaymu iš namų ir vertimu elgetauti.

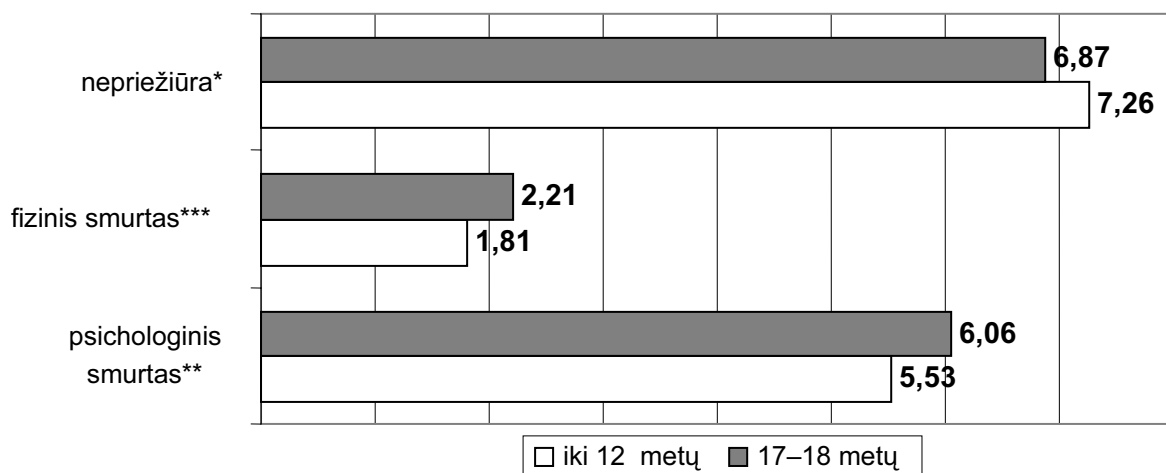
Analizei pasirinkti du vaikų gyvenimo laikotarpiai – maždaug iki 12 metų ir nuo 17 iki 18 metų. Pabrėžiamas ne tiek ankstyvos vaikystės laikotarpis, kiek laikas, kai jie gyveno šeimoje ir patyrė tėvų smurtą. Kitas laikotarpis (17–18 m.) susijęs su respondentų dabartimi (arba netolima praeitimi), kai jie gyvena vaikų globos namuose, tačiau lankosi (-ėsi) tėvų namuose ir su jais bendrauja (-avo). Siekiama nustatyti, ar jie ir toliau patiria smurtinį tėvų elgesį.

Empiriniu tyrimu nustatyta, kad maždaug iki 12 metų žeminimą, įžeidinėjimą šeimoje patyrė 69,3 proc., bauginimą – 37,1 proc., buvo išvayti iš namų – 24,2 proc., verčiami elgetauti – 8,1 proc., baudžiami fizinėmis bausmėmis – 96,9 proc. vaikų globos namų auklėtinių. Remiantis gautais rezultatais galima teigti, kad vaikai dažniausiai patiria fizinį smurtą. Mūsų tyrimo duomenys siejasi su kitų mokslininkų tyrimais, kuriuose nurodoma, kad įvairiose šalyse fizines bausmes vaikams taiko nuo 84 iki 97 proc. tėvų (Trendak, Kocur, Bukowski, 2001).

Kitas mūsų tyrimui reikšmingas vaikų patirto smurto šeimoje etapas – vaikui paskyrus globą ir apgyvendinus vaikų globos namuose. Vaikų klausta apie dabartį ir netolimą praeitį, kai jie, gyvendami vaikų globos namuose, lankydavosi šeimoje.

Vaikai, gyvenantys vaikų globos namuose ir turintys tėvus, su jais matosi – lankosi pas juos savaitgaliais, per šventes, atostogas. Paaiškėjo, kad lankydamiesi namuose vaikai patyrė tėvų smurtą: 74 proc. vaikų buvo žeminami ir įžeidinėjami, 9,7 proc. – bauginami, 54,4 proc. – išvaromi iš namų, 16,1 proc. – verčiami elgetauti, 79,3 proc. patyrė fizinį smurtą. Lyginant vaikų patirto smurto dažnumą iki 12 metų ir esant 17–18 metų matyti, kad paskyrus globą vaikai bendraudami su tėvais dažniau patiria žeminimą, įžeidinėjimą, dažniau išvaromi iš namų ir verčiami elgetauti.

Darbe siekiama išsiaiškinti, ar kinta ir kaip kinta tėvų elgesys su savo vaikais pagal nagrinėjamas smurto formas, iki globos vaikams skyrimo ir ją paskyrus (1 pav.).

1 pav. Vaikų šeimoje patirto smurto palyginimas vaikams gyvenant šeimose (iki 12 metų) ir gyvenant vaikų globos namuose (17–18 m.), balų vidurkiai (N=62)
(statistinis rezultatų patikimumas: * – $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$)

Pastaba: kuo didesnis įvertis, tuo skalėje savybės raiška silpnesnė; psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros įverčių dydžiai tarpusavyje nesusiję.

Gauti statistiškai patikimi vaikų patirto smurtinio tėvų elgesio skirtumai iki 12 metų ir 17–18 metų esant visoms nagrinėjamosioms vaikų patirto smurto šeimoje formoms – ir psichologiniam, ir fiziniam smurtui, ir nepriežiūrai ($p < 0,05$) (1 pav.). Psichologinį smurtą vaikai dažniau patyrė iki 12 metų, negu būdami 17–18 metų ($p < 0,01$). Fizinis smurtas taip pat dažniau patirtas jaunesniame amžiuje ($p < 0,001$). Tokį rezultatų pasiskirstymą galėjo lemti ta aplinkybė, kad būdami 17–18 metų tiriamieji apskritai rečiau bendrauja su tėvais, nes gyvena vaikų globos namuose, todėl smurtinis tėvų elgesys patiriamas rečiau.

Nepriežiūra dažniau fiksuojama vyresniame amžiuje ($p < 0,05$). Šiam rezultatui paaiškinti galima pateikti dvi prielaidas. Pirma, nepriežiūra pasireiškia specifiskai ir vaikas, būdamas jaunesnio amžiaus, galėjo net nesuprasti, kad buvo verčiamas elgetauti, todėl prisimindamas praeities išgyvenimus galėjo neužfiksuoti tokios patirties. Antra, mūsų parinkti nepriežiūros atvejai – „išvarymas iš namų“ ir „vertimas elgetauti“ – gali būti dažniau taikomi vyresnio amžiaus vaikams, ypač „išvarymas iš namų“, todėl ir fiksuojama dažnesnė patirtis.

Vaikų šeimoje patirto smurto padariniai

Empiriniu tyrimu siekiama ne tik išsiaiškinti vaikų patirto smurto šeimoje dažnumą, bet ir nustatyti patirto smurto padarinius. Vaikų patirto smurto šeimoje padarinių analizei svarbu išskirti žalos kriterijų, kuris leistų tam tikrą tėvų veiksmą priskirti smurtui, o vaiką įvardyti kaip patyrusį smurtą. Vaikams, patyrusiems tėvų smurtinį elgesį, padarytą žalą galima laikyti latentine, pasireiškiančia specifiskai, ne visada aiškiai išreikšta ir pastebima, bei neretai atsirandanti, pastebima po tam tikro laiko arba susiklosčius tam tikroms aplinkybėms.

Žalos veiksmui nustatyti pasirinkta po du kriterijus: iki 12 metų – vaiko nesaugumas šeimoje ir fizinio smurto padarinys – fizinės pasekmės. Vaikui sulaukus 17–18 metų – vaiko nesaugumas ir suicidinės mintys kaip galimo smurto padarinys.

Nepaisant to, kad bet kokie fiziniai veiksmai asmens atžvilgiu sukelia emocinę žalą, kuri gali pasireikšti labai skirtingai ir individualiai, norint pagrįsti fizinio smurto fizinę žalą, kuri pasireiškia tam tikrais požymiais, ne tik aiškiai įvardijamais, bet vertinamais kaip simptomais, respondentams buvo pateiktos fizinės pasekmės kaip fizinio smurto padarinys.

1 lentelėje pateiktas vaikų iki 12 metų patirto fizinio tėvų smurto fizinių padarinių dažnumo skirstinys.

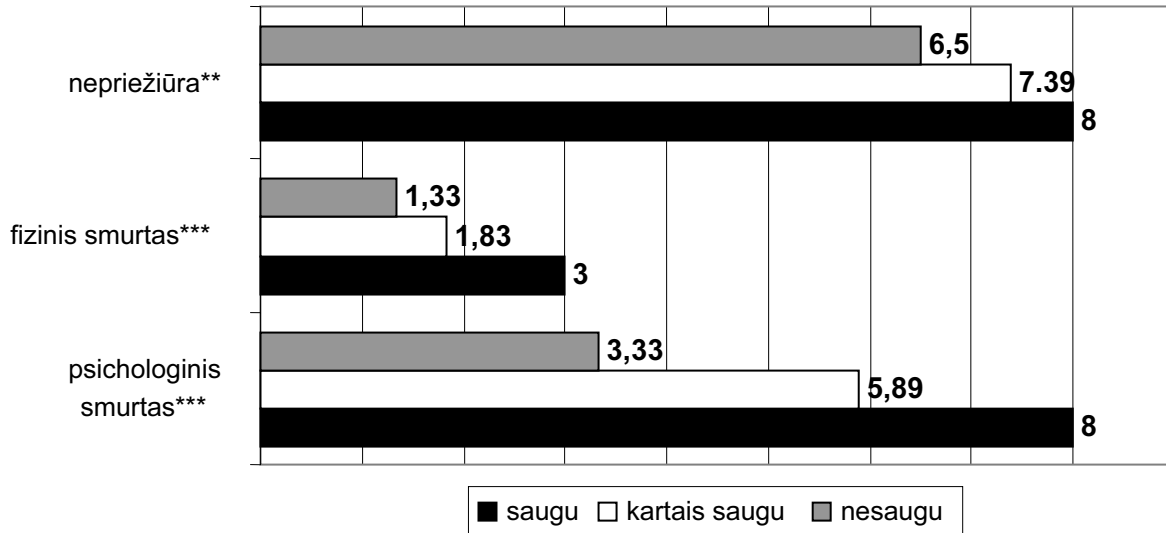
1 lentelė. Vaikų iki 12 metų patirto fizinio tėvų smurto fizinių padarinių dažnumo skirstinys (proc. (abs. sk.)) N=60

Fizinio smurto padariniai:	dažnai	kartais	1 kartą	niekada
liko mėlynė (-ių)	15,0 (9)	63,3 (38)	6,7 (4)	15,0 (9)
liko randas (-ų)	1,7 (1)	30,0 (18)	23,3 (14)	45,0 (27)
skaudėjo galvą	1,7 (10)	40,0 (24)	15,0 (9)	28,3 (17)
skaudėjo kūną	51,7 (31)	35,0 (21)	6,7 (4)	6,7 (4)
vėmei	10,0 (6)	3,3 (2)	1,7 (7)	75,0 (45)
kraujavai	0	18,3 (11)	3,3 (2)	78,3 (47)
kreipeisi į gydytoją	0	0	5,0 (3)	95,0 (57)
gulėjai ligoninėje	0	5,0 (3)	0	95,0 (57)

Fiksuojami patirto fizinio smurto padariniai, respondentų nurodyti kaip patirti „dažnai“ ir „kartais“. Tokius tėvų fizinio smurto padarinius kaip „liko mėlynė (-ių)“ nurodė 78,3 proc. respondentų, patyrusių tėvų fizinį smurtą, „liko randas“ – 31,7 proc., „skaudėjo galvą“ – 41,7 proc. respondentų. Tai, kad 86,7 proc. respondentų nurodė, kad po fizinio smurto skaudėjo kūną, liudija, kad tiriamieji tinkamai įvertino nuorodą atsakydami į klausimus rašyti apie smurtinius atvejus, t. y. atmetė lengvus pliaukštelėjimus ir sudavimus netyčia.

Respondentų nurodyti požymiai, tokie kaip „vėmė“ (13,3 proc.), „kraujavai“ (18,3 proc.), „gulėjai ligoninėje“ (5,0 proc.), liudija apie sužalojimų sunkumą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nepaisant rimtų sužalojimų (skaudėjo galvą, vėmė, kraujavo), patys vaikai nelinkę kreiptis į medikus. Tik 5 proc. respondentų nurodė, kad vieną kartą kreipėsi į gydytoją, tuo tarpu 5 proc. teigia, kad kelis kartus gulėjo ligoninėje. Priežasčių, dėl ko daugeliu atveju nebuvo kreipiamasi į medikus, nebuvo klausama, todėl komentarų nėra.

Kitas nagrinėjamas tėvų smurtinio elgesio padarinys – nesaugumas. 2 paveiksle pateikiamas vaikų iki 12 metų saugumo šeimoje skirstinys pagal patirto psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros dažnumą.

2 pav. Vaikų iki 12 metų saugumo šeimoje skirstinys pagal patirto psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros patyrimo dažnumą, balų vidurkiai (N=62)
(statistinis rezultatų patikimumas: ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$)

Pastaba: kuo didesnis įvertis, tuo skalėje savybės raiška silpnesnė; psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros įverčių dydžiai tarpusavyje nesusiję.

Gautas statistiškai patikimas ($p < 0,01$) vaikų iki 12 metų saugumo šeimoje ir patirto smurto dažnumo (pagal smurto formą) ryšys. Vaikai, kurie šeimoje jaučiasi saugiai, smurtą patiria rečiau negu tie, kurie tik kartais jaučiasi saugiai, taip pat rečiau nei tie, kurie nesijaučia saugiai ir psichologinio, ir fizinio smurto, ir nepriežiūros atvejais, t. y. kuo dažniau patiriamas smurtas šeimoje, tuo mažiau vaikas jaučiasi saugus.

17–18 metų vaikų saugumo šeimoje skirstinys pagal patirto psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros dažnumą pateiktas 3 paveiksle.

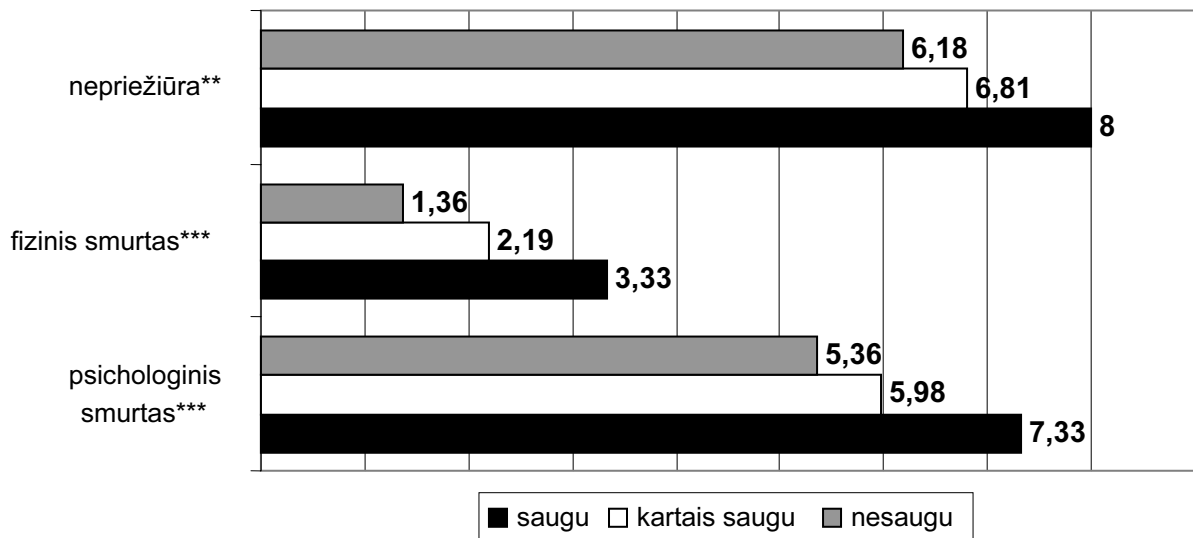
17–18 metų vaikų saugumo jausmo šeimoje ir patirto smurto dažnumo sąsaja statistiškai patikima visais nagrinėjamo smurto formų atvejais ($p < 0,01$). Iš 3 paveiklo matyti, kad ir psichologinio, ir fizinio smurto, ir nepriežiūros atvejais kuo dažniau patiriamas tėvų smurtas, tuo vaikų saugumo jausmas šeimoje mažėja.

Kitas nagrinėjamas vaikų patirto smurtinio tėvų elgesio padarinys – vaikų suicidinės mintys. Suicidinį veiksma nulemia suicidinės mintys, todėl jos analizuojamos kaip pirminis galimo suicido komponentas.

4 paveiksle pateiktas vaikų, patyrusių tėvų smurtą, skirstinys pagal suicidinių minčių dažnumą.

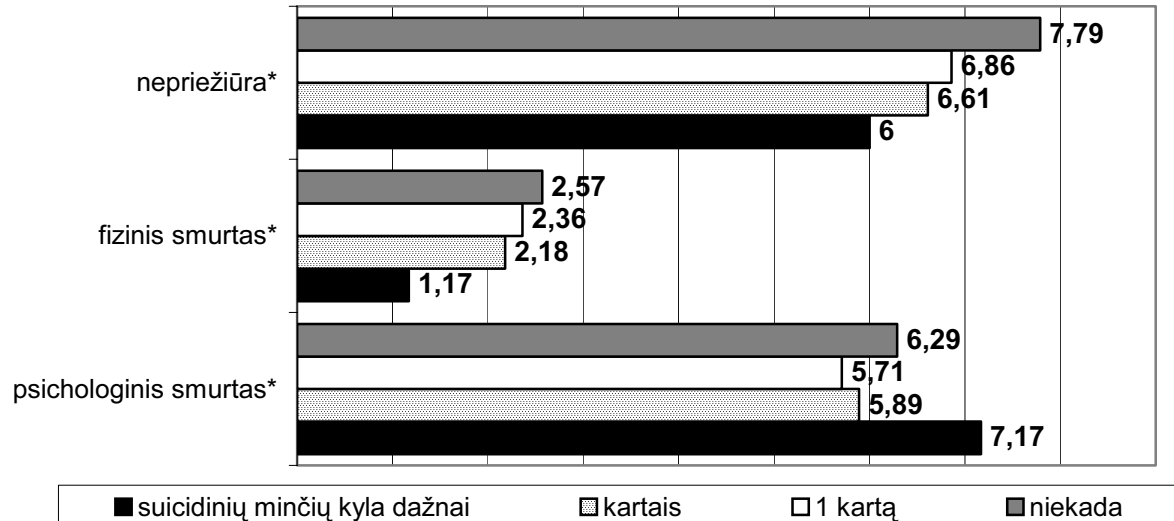
17–18 metų vaikų patirto smurto šeimoje ir suicidinių minčių dažnumo sąsaja statistiškai patikima ($p < 0,05$). Fizinio smurto ir nepriežiūros atvejais kuo dažniau vaikai patiria smurtą šeimoje, tuo dažniau jų savimonės raiškoje kyla suicidinių minčių. Mūsų gautus rezultatus patvirtina kitų autorių atlikti tyrimai. Nagrinėjant paauglių suicidinį elgesį nustatyta, kad bandžusių nusižudyti paauglių šeimose dažniausiai vyravo agresija, smurtas, gąsdinimai užmušti; vaikų auklėjimo stiliuje vyravo fizinės ir psichinės bausmės, taip pat visiškas nepaisymas (ignoravimas), o žudyti bandyta 86 proc. atvejų

dėl užsitęsusios streso būsenos. Apsisprendimą tai daryti 62 proc. atvejų sukėlė konfliktas su šeimos nariais (Satkevičiūtė, 2001).

3 pav. 17–18 metų vaikų saugumo šeimoje skirstinys pagal patirto psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros dažnumą, balų vidurkiai (N=62)
(statistinis rezultatų patikimumas: ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$)

Pastaba: kuo didesnis įvertis, tuo skalėje savybės raiška silpnesnė; psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros įverčių dydžiai tarpusavyje nesusiję.

4 pav. 17–18 metų vaikų suicidinių minčių dažnumo skirstinys pagal patirto psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros dažnumą, balų vidurkiai (N=62)
(statistinis rezultatų patikimumas: * – $p < 0,05$)

Pastaba: kuo didesnis įvertis, tuo skalėje savybės raiška silpnesnė; psichologinio, fizinio smurto ir nepriežiūros įverčių dydžiai tarpusavyje nesusiję.

Patirtas smurtas, kaip neigiamus jausmus sukeliantis reiškiny, gali padidinti suicidinių minčių dažnumo riziką. Tokias išvadas galima pagrįsti kitų autorių tyrimais, kuriuose teigiama, kad sutrikęs šeimos narių bendravimas įvardijamas kaip vienas suicidinės rizikos veiksnių (Berman, 1991). Pana-

šias išvadas pateikė N. Žemaitienė, nustačiusi, kad yra stiprus paauglių suicidinių polinkių ir patirto smurto ryšys. Išnagrinėjus smurto šaltinius paaiškėjo, kad niekada apie savižudybę negalvojusios mergaitės, kaip ir berniukai, dažniausiai nukenčia nuo nepažįstamų asmenų, o kartais galvojančios apie savižudybę bei pasižyminčios didele suicidine rizika – nuo šeimos narių (Žemaitienė, 2000).

Apibendrinant galima pasakyti, kad pasitvirtino iškelta hipotezė – vaikų globos namų auklėtiniai, kuriems skirta globa dėl patirto smurto šeimoje, bendraudami su tėvais vis tiek patiria smurtą. Tai patvirtino ne tik patirto smurto raiškos dažnumas, bet ir padariniai: fiziniai smurto padariniai, nesaugumas šeimoje ir suicidinės mintys.

Apibendrinimas

Tyrimo dalyvavo respondentai, patekę į vaikų globos namus dėl tėvų valdžios apribojimo, todėl galima daryti išvadą: vaiko pašalinimas iš šeimos siekiant apsaugoti jį nuo tėvo smurtinio elgesio nėra veiksmingas. Galbūt tokia padėtis susidarė dėl to, kad pati priemonė nukreipta ne į smurtaujančią tėvą, o į vaiką.

Pagal Civilinio kodekso 3.248 straipsnio pirmąją dalį vaiko globos tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti. Vaiko laikinosios globos tikslas – grąžinti vaiką į šeimą (Civilinio kodekso 3.253 str.). Šiuo atveju pabrėžiama tai, kad būtent dėl nesaugios aplinkos šeimoje vaikas pašalinamas iš šeimos siekiant suteikti jam saugią aplinką ir dėl to apgyvendinamas vaikų globos namuose.

Mūsų tyrimo duomenimis, nustačius globą vaikui neužtikrinamas saugumas – jis neapsaugomas nuo smurto. Įdomu tai, kad daugiausia vaikų, patenkančių į globos namus, yra asocialių šeimų vaikai, kurių tėvai patys atsisakė, nesirūpina jais, smurtauja; tik kas dešimtas netekęs tėvų globos vaikas – našlaitis (Lietuvos vaikai, 2001). Vadinasi, valstybės taikomas vaiko teisių gynimo mechanizmas skiriant globą ir apgyvendinant vaikų globos namuose – siekiant sudaryti saugią aplinką, nėra veiksmingas. Galima manyti, kad šiuo atveju neatliekama prevencinė funkcija, kuri aiškiai apibrėžta minėtame kodekso straipsnyje. Prevencija turėtų vykti dviem kryptimis. Viena – nukreipta į vaiką, kad jis galėtų išvengti tapti smurto auka ateityje, taip pat ir bendraudamas su tėvais. Kita kryptis – darbas su tėvais, kad išnyktų tos aplinkybės, dėl kurių vaikui buvo skirta globa. Vaikas ir toliau patiria tėvų smurtą, todėl tikėtina, kad nebus įmanoma įgyvendinti vaiko laikinosios globos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą.

Pagalba vaikui, patyrusiam tėvų smurtą, neturėtų būti suprantama kaip vienkartinis veiksmas – globos skyrimas. Būtina kompleksinė – įvairių sričių specialistų, koordinuota, sisteminė – nuolatinė pagalba. Be to, kaip rodo mūsų tyrimas, reikia vykdyti globos institutui keliamo saugumo reikalavimo užtikrinimo kontrolę.

Išvados

1. Empiriniu tyrimu nustatyta, kad apgyvendinti vaikų globos namuose vaikai rečiau patyrė fizinį tėvų smurtą, tačiau nepriežiūra, pasireiškianti „išvaymu iš namų“ ir „vertimu elgetauti“ bei psichologinio smurto forma „žeminimas, įžeidinėjimas“, vaikams gyvenant vaikų globos namuose iš tėvų patiriami dažniau.

2. Nustatyti patirto smurto šeimoje padariniai – nesaugumas šeimoje ir kylančios suicidinės mintys: kuo dažniau patiriamas tėvų smurtas, tuo mažiau saugūs šeimoje jaučiasi vaikai ir tuo dažniau juos apninka suicidinės mintys.

3. Vaiko globos institutas neatitinka jam keliamo saugumo reikalavimo, nes vaikų, patyrusių tėvų smurtą, atskyrimas nuo šeimos ir apgyvendinimas vaikų globos namuose nėra veiksmingas – bendraudami su tėvais jie vis tiek patiria smurtą.

LITERATŪRA

1. **Berman A. L., Jobes D. A.** Adolescent suicide: Assessment and intervention. – Washington: American Psychological Association Press, 1991.
2. **Claussen A. H., Crittenden P. M.** Physical and psychological maltreatment: Relations among types of maltreatment // Child Abuse and Neglect. 1991. Vol. 15.
3. **Lietuvos vaikai.** Statistikos rinkinys. – Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2001.
4. **Miethe T. D., Meier R. F.** Crime and Its Social Context. Toward an Integrated Theory of Offenders, Victims, and Situations. – New York, 1994.

5. **Poviliūnas A.** Dvi vaiko sampratos ir vaiko teisių problema // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. – Vilnius: Pilietinių iniciatyvų centras, 2000.
6. **Prokopčik M.** Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įtaka vaiko teises reglamentuojančiai Lietuvos įstatymų sistemai // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. – Vilnius: Pilietinių iniciatyvų centras, 2000.
7. **Satkevičiūtė R.** Paauglių suicidinio elgesio rizikos faktoriai: 1992–1994 metų studijos // „Depresija'95“: tarptautinis simpoziumas (Kaunas, 1995 liepos 3–4 d.). – Vilnius: Tigris, 2001.
8. **Sutton C.** Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999.
9. **Trendak W., Kocur J., Bukowski J.** Psychological and psychopathological consequences of child abuse // Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. – Vilnius: Lietuvos teismo ir psichiatrijos asociacija, 2001.
10. **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė (01S)/LTU. – Vilnius, 2003.
11. **Žemaitienė N.** Suicidinių polinkių turinčių Lietuvos paauglių psychosocialiniai ypatumai ir jų pokyčiai 1994–1998 metais: daktaro dis.: biomedicinos mokslai: visuomenės sveikata (10B)/KMU. – Kaunas, 2000.

PATRONAGE PROBLEMS WITH CHILDREN, WHO INCURRED VIOLENCE IN A FAMILY

Brigita Kairienė

Mykolas Romeris University

Summary

The possibilities to secure the safety for the children who incurred violence in a family are analysed in the article. If there is no possibility to secure the safety for the child, the patronage is assigned. The goal of patronage is to secure the child's education and attendance in the environment where he/ she could grow, develop and progress properly. The aim of the research was to ascertain if the patronage (child separation from his/ her family and lodging into patronage institutions) corresponds the safety requirements, and if it is possible to implement the goal of the temporary patronage, i.e. to return a child into the family.

The research revealed that children who were appointed a patronage because of the violence incurred in a family, having relationships with their parent continue to incur the violence further. The effects of violence incurred in a family are the following: insecurity in a family and arising suicidal thoughts; the more frequent violence from the parents part, the less safety feel in the family and the more frequent arise of suicidal thoughts. The child patronage institution does not meet the safety requirement because the child's separation from a family and lodging into patronage institutions is not effective: having relationships with their parent children continue to incur the violence further.

Keywords: child who incurred violence in a family; effects of the violence; patronage; temporary patronage.